

ГРАФІЧНЫЯ СІСТЭМЫ Ў ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

Пазняк А.А.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Албут А.А. – магістр філ. навук

У дадзеным дакладзе прадстаўлены гісторыя і кароткі аналіз ўплыву такіх графічных сістэм, як кірылічная, лацінская і арабская, на фарміраванне сучаснай беларускай мовы.

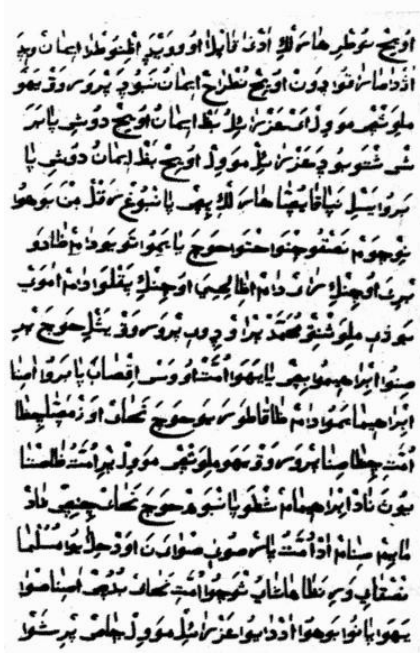
Гісторыя кожнай мовы непарыўна звязана з гісторыяй сістэмы графічных знакаў, пры дапамозе якой ствараліся пісьмовыя матэрыялы. У беларускай мовы яна вельмі багатая і складаная. Дадзенае пытанне становілася аб'ектам разгляду А.І. Жураўскага [1], А.М. Булыкі [2].

Спачатку вызначым паняцце графікі. Графіка (грэч. *graphikē* – намалюваны; *grapho* – пішу) – сукупнасць сродкаў пісьма, якія выкарыстоўваюцца для фіксацыі мовы. Гэта таксама раздзел мовазнаўства, ў якім вывучаюцца пісьмовыя знакі і суадносіны паміж літарамі і гукамі, а таксама абрысы літар, знакаў.

Як самастойная беларуская мова пачала фарміравацца ў XIV ст., паступова вылучаючыся з старажытнаарускай мовы. Асноўны ўплыў на гісторыю беларускага пісьменства аказалі наступныя графічныя сістэмы: кірылічная, лацінская і арабская.

Пачатак усяму паклала кірыліца, якая прыйшла на землі ўсходніх славян у канцы X – пачатку XI стст. У XIV–XVII стст. беларускія тэксты пісаліся пры дапамозе традыцыйнага кірылічнага алфавіту, які змяшчаў 43 літары.

У XVI ст. у гісторыі беларускай графікі існава такая ўнікальная з’ява, як кітабы (малюнак 1), свяшчэнныя кнігі татараў, якія ведалі беларускую мову і выкарыстоўвалі арабскае пісьмо. Гэтыя помнікі пісьменства найбольш дакладна адлюстроўвалі асаблівасці фанетыкі беларускай мовы таго часу. Досыць часта назіраецца спалучэнне і перапляценне арабскіх, цюркскіх і беларускіх моўных традыцый у манускрыптах.

Малюнак 1 – Кітаб

У XVII – пачатку XX стст. пачала выкарыстоўвацца лацінка, што было абумоўлена культурна-гістарычнай сітуацыяй, якая склалася на той момант у Беларусі. Пры выкарыстанні лацінскага алфавіта выпускалася першая нелегальная газета «Мужыцкая праўда» пад рэдакцыяй Кастуся Каліноўскага. Для абазначэння [ў], [ч], [ш], [ж] выкарыстоўвалі адпаведна *ŭ*, *č*, *š*, *ž*. Выключэнне з беларускага алфавіта знака *и* адбылося толькі ў канцы першага дзесяцігоддзя XX ст. на старонках газеты «Наша ніва», у якой выкарыстоўваліся і кірыліца, і лацініца. Сёння беларускую лацінку мы можам убачыць на надрукаваных схемах мінскага метрапалітэна ў назвах станцый (*Plošča Jakuba Kolasa*, *Hrušajka* і г.д.) (малюнак 2). Кірыліца і лацінка выкарыстоўваліся разам у пачатку XX ст.

Малюнак 2 – Схэма мінскага метрапалітэна

Працяглую гісторыю станаўлення і замацавання ў беларускім алфавіце мае знак ў. Па сваіх абрысах гэты знак з'яўляецца кампазіцыяй, якая аб'ядноўвае знак у і дыякрытычны кампанент знака й, што адлюстроўвае ўласцівыя яму лабіяльнасць і непаўнату.

Правілы беларускай арфаграфіі ўпершыню былі сфармуляваны Б. Тарашкевічам у яго «Беларускай граматыцы для школ» (1918 г.).

У канцы XIX – пачатку XX стст. у беларускай графіцы сталі ўжывацца дыграфы **дз**, **дж**, спалучэнні **шч** (на месцы щ), **ц** (на месцы [т']) **ё**, **і**, раздзяляльны знак – апостраф ('). Былі выдаленыя з беларускага пісьма літары **ѣ** (яць), **щ**, **ъ**.

Такім чынам, на пачатку XX ст. у практыцы кнігадрукавання на аснове грамадзянскага шрыфту склалася ўласная графічная сістэма, якая захавалася да нашых дзён.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Жураўскі, А.І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / А.І. Жураўскі . – Т. 1 – Мінск :Навука і тэхніка, 1967. – 369 с.
2. Булыка, А.М. Развіццё арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы / А.М. Булыка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 176 с.